

Friedrich August von Hayek, 1899-1992

Op 23 maart jl. is Friedrich August von Hayek overleden. Met hem is een van de laatste hoofdrolspelers in de grote economische debatten van de jaren dertig gestorven. Debatten die in belangrijke mate het aanzien van de hedendaagse economie hebben bepaald. Geboren en opgeleid in Wenen, waar hij onder meer werd beïnvloed door Friedrich von Wieser en Ludwig von Mises, kreeg Hayek door toedoen van Lionel Robbins in 1931 een leerstoel aan de London School of Economics (LSE) aangeboden.

Vanaf het begin van de jaren dertig werd vanuit de LSE de oppositie tegen Keynes georganiseerd. Hayek was diens voornaamste opponent in de controverse over de oorzaken en bestrijdingsmogelijkheden van economische crises. In het debat over de grondslagen van de kapitaaltheorie stond Hayek tegenover Knight. En in de controverse over de mogelijkheid van centrale economische planning was hij de criticus van Lange, Taylor en Dickinson. Daarnaast schreef hij vanaf de jaren twintig over de reorganisatie van het internationale monetaire stelsel als middel voor het bestrijden van inflatie en het bevorderen van monetaire stabiliteit.

De recente revolutie in Oost-Europa lijkt de juistheid aan te tonen van Hayeks argumenten tegen centrale economische planning. Die argumenten breidt hij later uit tot een kritiek op alle vormen van centrale sturing van de samenleving, die hij socialisme noemt. In de voormalige communistische landen wordt het werk van Hayek nu intensief bestudeerd. Dat was niet het geval in het Westen toen er vanaf de jaren zestig op nieuw kritiek op de Keynesiaanse theorie werd geuit. Evenmin leidde de kapitaaltheoretische controverse over 'reswitching' en 'capital rever-' tot bestudering van Hayeks

werk, hoewel dat in beide gevallen voor de hand zou hebben gelegen. Maar nadat economen zich vrijwel unaniem achter Keynes hadden geschaard, was Hayeks economische werk bijna geheel in vergetelheid geraakt. Daaraan vermochten de nieuwe formulering van zijn conjunctuurtheorie in *Profits, interest and investment* van 1939 en de kapitaaltheoretische onderbouwing in *The pure theory of capital* van 1941 niets meer te veranderen. Pas toen in 1974 aan Hayek de Nobelprijs voor economie werd toegekend, begon langzaam de interesse voor zijn werk te herleven.

Planbegrip

Het zal velen verrassend in de oren klinken dat in Hayeks economische theorie de plangedachte een centrale plaats inneemt. Individuen stellen een plan op dat wordt aangepast wanneer er onverwachte veranderingen plaatsvinden. Met dit individualistische planbegrip worden tijd en verwachtingen geïntroduceerd. Daar aan kent Hayek een centrale plaats toe wanneer hij in 1927 en 1928 de Walrasiaanse theorie generaliseert tot een intertemporele algemeen evenwichtstheorie. Onevenwichtige groei kan met die evenwichtstheorie worden verklaard door met een storende factor rekening te houden: de elasticiteit van het geldaanbod in een modern kredietstelsel. Veranderingen in de geldhoeveelheid leiden tot een verwringing van de relatieve prijzen die met de reële schaars-teverhoudingen corresponderen: geld is niet 'neutraal'. Omdat verwachtingen worden gebaseerd op de perceptie van geldprijzen, leidt dit tot verkeerde investeringsbeslissingen. Die hebben veranderingen in de produktiestructuur tot gevolg die weer teniet worden gedaan zodra blijkt dat vraag en aanbod niet op elkaar aansluiten. Inflatie, een niet aan de groei van de reële sector gerelateerde toename van de geldhoeveelheid, veroorzaakt stagnatie. Vanaf zijn vroegste werk bekritiseert Hayek theorieën die de stabilisering van het algemeen prijspeil als remedie tegen conjunctuurschommelingen aanbevelen. Een aggregaat als het prijspeil is geen causale factor, en achter een constant prijspeil kunnen onevenwichtige veranderingen in relatieve prijzen schuilgaan. Toen aan het begin van de jaren veertig Hayeks rol als econoom leek te zijn uitgespeeld, verlegde hij zijn werkterrein. Hij ging zich toeleggen

op de kennis- en wetenschapstheorie en op de studie van het institutionele kader van de markteconomie. Het eerste resultaat hiervan was zijn bij het grote publiek zeer succesrijke kritiek op het socialisme, *The road to serfdom*, die in 1944 verscheen. Ook fysiek veranderde Hayek van omgeving (niet dan nadat hij Karl Popper naar de LSE had gehaald) toen hij in 1950 een leeropdracht in de 'social and moral sciences' aanvaardde aan de Universiteit van Chicago, waar hij tot 1962 verbleef. Deze periode in zijn denken vindt haar neerslag in *The constitution of liberty* van 1960, dat tot zijn beste werk behoort.

Beperkte kennis

De verandering van werkterrein betekende geen breuk in Hayeks denken. In zijn sociale en politieke filosofie, rechtsfilosofie en wetenschapstheorie werkt hij een gedachte uit die in zijn economische werk een steeds uitdrukkelijker rol was gaan spelen: de beperktheid van de menselijke kennis. Dit thema vormt de kern van al het werk van Hayek. Men treft het reeds aan in de theorie over cognitieve psychologie die hij rond 1920 als student had opgesteld en die voortbouwt op de waarnemingstheorie van Ernst Mach. Later neemt hij het manuscript uit zijn jeugd weer ter hand, wat in 1952 resulteert in *The sensory order*. De begrensdheid van de menselijke kennis vormt de basis van Hayeks kritiek op de centraal geleide volkshuishouding. Geen enkele centrale organisatie is in staat om de kennis te vergaren en te verwerken die nodig is om alle economische activiteiten te coördineren. Aan deze kritiek geeft Hayek vanaf het einde van de jaren dertig een positieve uitwerking in een reeks geschriften over de werking van markten. Die werking berust op het vermogen van het prijzen concurrentiemechanisme om verspreide kennis en daarmee het gedrag van individuele actoren te coördineren. Ook in Hayeks wetenschapsfilosofie neemt de erkenning dat het menselijk kenvermogen in een complexe omgeving aan beperkingen onderworpen is een centrale plaats in. Hayeks ideeën hierover worden wel eens zo opgevat als zou hij tegen empirisch onderzoek en tegen het gebruik van wiskunde in de economie zijn, maar dat is een misvatting. Dat standpunt zou ook wel merkwaardig zijn voor de man die zich

op eigen kosten een jaar lang op de hoogte ging stellen van het nieuwste statistische conjunctuuronderzoek in de Verenigde Staten en vervolgens de eerste directeur werd van het in 1927 opgerichte Oostenrijkse Instituut voor Conjunctuuronderzoek; voor de auteur die bij zijn boek over kapitaaltheorie een wiskundige appendix in voorbereiding had (die echter door de oorlogsomstandigheden niet werd gepubliceerd); die in zijn latere werk wiskunde aanbeval als het middel dat zich bij uitstek leent voor de beschrijving van complexe verschijnselen. Waar Hayek wel bij herhaling bezwaar tegen aantekent, is een verkeerd gebruik van wiskunde en statistiek. Voor zover kwantitatieve methoden de schijn van exactheid wekken waar die niet bereikbaar is, zijn zij misleidend en gevaarlijk, een mening die gedeeld wordt door Hayeks opvolger aan het Instituut voor Conjunctuuronderzoek, Oskar von Morgenstern. In zijn Nobelprede veroordeelt Hayek de moderne macro-economie vanwege haar schijnnaauwkeurigheid, die op een verkeerde, positivistische wetenschapsofvatting stoelt (die hij aan de kaak had gesteld in *The counter-revolution of science* van 1955), en omdat zij zich beperkt tot het leggen van relaties tussen statistische constructen waartussen geen causale verbanden bestaan. Er zou geen debat over de microfundering van de macro-economie zijn ontstaan indien Hayeks visie ingang had gevonden in plaats van die van Keynes.

Recht, markt en staat

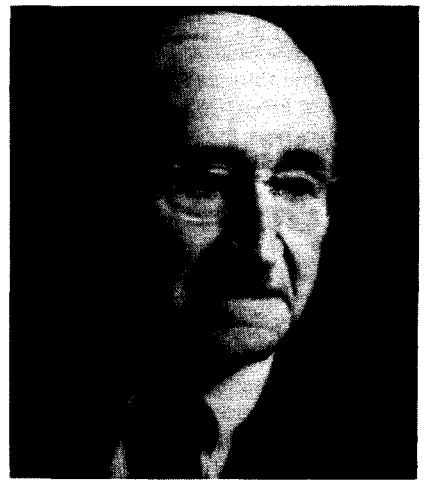
In zijn sociale, politieke en rechtsfilosofie komt het thema van de beperkte kennis samen met een evolutionaire analyse van instituties. Spontaan gegroeide instituties zijn het onbedoelde gevolg van individuele handelingen, en zij vormen de neerslag van de 'tested knowledge' van vele generaties. De verklaring van de details van hun werking gaat het bevattingsvermogen van de menselijke rede te boven, en ingrijpen in sociale instituties zoals de markt en het stelsel van historisch gegroeide rechtsregels heeft onvoorspelbare gevolgen die tot hun vernietiging kunnen leiden.

Hayeks omvangrijke en indrukwekkende werk op het gebied van de geschiedenis van het denken en de economische geschiedenis laat zien dat hij ook de beperkingen van zijn eigen kennis ernstig neemt. Zijn historische werk vormt met zijn weten-

schapsfilosofie een hechte eenheid die richting geeft aan de verdere ontwikkeling van zijn eigen denken. In 1962 wordt Hayek benoemd tot hoogleraar in de politieke economie in Freiburg. Na zijn emeritaat in 1969 vervult hij een gasthoogleraarschap in Salzburg. In 1977 keert hij definitief naar Freiburg terug. In deze periode formuleert Hayek zijn laatste inzichten op het gebied van de rechtsstaat als juridisch en politiek kader van een liberale marktmaatschappij in het in 1973, 1976 en 1979 verschenen driedelige *Law, legislation and liberty*. Het is met name dit werk dat nu in Oost-Europa wordt gelezen, omdat zich daar het ontbreken van een wettelijk kader voor een markteconomie pijnlijk doet gevoelen. Daarnaast schrijft Hayek opnieuw over conjunctuurtheorie, en vat hij de draad van zijn monetaire theorie weer op. In 1937 had hij bij gebrek aan de realiseerbaarheid van een onafhankelijke internationale monetaire autoriteit de herinvoering van de gouden standaard bepleit. Dit idee evolueert via een goederenstandaard tot het voorstel om de gelduitgifte aan de discipline van de vrije concurrentie te onderwerpen, omdat regeringen als speelbal van belangengroepen niet in staat zijn de geldhoeveelheid te beheersen. Dit is één aspect van Hayeks offensief tegen de willekeur van een interventionistische overheid. Hayek staat een liberalisme voor dat zich in een steeds radicalere en conservatievere richting ontwikkelt. In de ideale samenleving volgens Hayek is de vrijheid van het individu zowel een intrinsieke waarde als een noodzakelijke voorwaarde voor het maximaliseren van de kansen tot individuele zelfontplooiing. Een vereiste hiervoor is dat er niet in de spontane orde van de marktmaatschappij wordt ingegrepen. Om de gedachtenvorming over de intellectuele grondslagen van een liberale samenleving te bevorderen, richt hij in 1947 de Mont Pèlerin Society op.

Late erkenning

Ondanks de indrukwekkende veelzijdigheid en het zeer hoge niveau van Hayeks werk, is zijn invloed tot voor kort gering geweest, zeker onder economen. Zijn betekenis is er niet minder groot om. In zijn denken anticipeert hij op veel latere ontwikkelingen, en de moderne economie had zich menige omweg kunnen besparen indien zij Hayeks werk niet had laten liggen. Onevenwichtige groei,

stagflatie, het internationale geldstelsel, de relatie tussen kapitaal en productie, de microfundering van de macro-economie, de rol van verwachtingen, informatie en concurrentie, het opstellen van een intertemporele algemeen evenwichtstheorie en dynamische modellen, het onderzoek van al deze kwesties zou zijn voordeel hebben kunnen doen met de inzichten van Hayek. Het is tragisch voor de economie en voor Hayek dat dit niet gebeurd is, en het illustreert de gevoeligheid van het vak voor modieuze ontwikkelingen dat de herontdekking van Hayek pas op gang kwam toen Thatcher en Reagan hun bewondering voor zijn ideeën uitspraken.

Modegevoeligheid is iets dat Hayek altijd vreemd is geweest. In de persoonlijke sfeer een beminnelijk mens en op intellectueel vlak een zeldzaam erudiet man die zich tot op hoge leeftijd van de nieuwste ontwikkelingen op de hoogte bleef stellen, is hij de confrontatie met tegenstanders nooit uit de weg gegaan en is hij onafhankelijk zijn eigen koers blijven bepalen. De prijs die hij daarvoor heeft moeten betalen, was een langdurig intellectueel isolement. Het moet voor hem dan ook een genoegdoening betekend hebben dat de resultaten van zijn bijna zeventig jaar omspannende intellectuele activiteit de erkenning zijn beginnen te vinden die zij verdienen.

Jack Birner

De auteur is verbonden aan de Rijksuniversiteit Limburg. Op 8 mei wordt aan de Rijksuniversiteit Limburg een openbaar herdenkingsymposium aan het werk van Hayek gewijd.